

4. RP W DOBIE SEJMU WIELKIEGO 1788 –1792

1. Sytuacja polityczna po I rozbiorze

a) **Rzeczpospolita była całkowicie zależna od Rosji** – Stanisław August Poniatowski musiał konsultować wszystkie decyzje z ambasadorem rosyjskim,

b) konflikt rosyjsko – turecki

- W latach 1768 – 1774 trwała wojna rosyjsko – turecka o europejskie posiadłości Imperium Osmańskiego. Zakończyła się ona sukcesem Rosji, która przyłączyła tereny nad Morzem Czarnym.
- W 1783 r. Rosja przyłączyła Krym. Nowy konflikt wybuchł w roku 1787.
- Stanisław August Poniatowski zaproponował Rosji przymierze, w którym obiecał wystawić kontyngent polskiej konnicy na wojnę z Turcją. W zamian Rosja miała się zgodzić na zwołanie skonfederowanego sejmu, zwiększenie liczby armii oraz reformy.
- Po 9 miesiącach Katarzyna II zgodziła się na skonfederowany sejm i zwiększenie liczby wojska lecz nie na inne reformy. Atmosfera polityczna w Rzeczpospolitej uległa jednak zmianie – w 1788 r. miała charakter całkowicie antyrosyjski.

c) **pogorszyły się stosunki rosyjsko – pruskie**. Rosja nie odnowiła sojuszu z Prusami w 1788 r. Kraj ten obawiał się dalszego zwiększania terytorium Rosji kosztem Imperium Osmańskiego dlatego też znalazł się w obozie państw wrogich Rosji. Z tym wiązały swoje nadzieje obóz patriotyczny. Wydawało się, że uda się przeprowadzić konieczne reformy przy wsparciu Prus.

2. Sejm Wielki zwany Czteroletnim także 1788 - 1792

a) sejm ten nazywamy Czteroletnim lub Wielkim gdyż :

- jesienią 1790 r. przeprowadzono nowe wybory do izby poselskiej. Od tego momentu sejm obradował w podwójnym składzie gdyż posłowie wybrani w 1788 r. nie opuścili obrad. Obradował więc ostatecznie w podwójnym składzie.
- uchwalił przełomowe dla historii Polski reformy. Najważniejsze z nich zapadły w latach 1790 – 1891 gdy obradował w podwójnym składzie gdyż wybrani w 1790 r. posłowie zasilili głównie obóz patriotyczny (reformatorów); byli młodszy i wychowani w duchu oświecenia.

b) **marszałkami** sejmiku zostali **Stanisław Małachowski** (Korona) oraz **Kazimierz Nestor Sapieha** (Litwa).

c) **sejm był skonfederowany** (został zawiązany pod laską konfederacji) – nie można było go zerwać gdyż decyzje zapadały większością głosów.

d) sytuacja polityczna na jesieni 1788 r.

- Król pruski Fryderyk Wilhelm II postanowił wykorzystać antyrosyjskie nastawienie opinii publicznej w Rzeczypospolitej by nie dopuścić do zawarcia sojuszu polsko – rosyjskiego. Na początku obrad sejmiku zadeklarował możliwość zawarcia sojuszu polsko – pruskiego. Działania Prus bezpośrednio miały na celu zwrócenie polskich posłów przeciwko Rosji. Celem perspektywnym było doprowadzenie do kolejnego sojuszu z Rosją i do drugiego rozbioru Rzeczypospolitej. Deklaracja pruska nie była szczerą.
- Rosja toczyła wojnę zarówno z Turcją jak i ze Szwecją. Nie mogła pozwolić sobie na wojnę również z Prusami.
- Przewagę we sejmie zyskała opozycja, która liczyła na wsparcie Prus. Osłabieniu uległ obóz dworski skupiony wokół króla, który liczył na wsparcie Rosji.

e) funkcjonowały obozy polityczne:

Nazwa obozu	Przedstawiciele	Program
Hetmański	- Franciszek Ksawery Branicki - Szczęśny Potocki - Seweryn Rzewuski	Opozycja wobec króla. Obóz konserwatywny. Chciał utrzymania złotej wolności szlacheckiej. Przeciwny jakimkolwiek reformom. Chciał przywrócenia uprawnień hetmanom, które przejęła Rada Nieustająca.
Dworski / królewski	- Michał Poniatowski - kanclerz Jacek Małachowski	Dążyli do przeprowadzenia reform w oparciu o Rosję, pragnęli umocnienia władzy wykonawczej = królewskiej.
Familia	- Ignacy Potocki - Adam Kazimierz Czartoryski	Chcieli reform przy jednoczesnym osłabieniu pozycji króla.
Patriotyczny	- Stanisław Potocki - Stanisław Małachowski - Hugo Kołłątaj	Obóz ten nie chciał umocnienia władzy króla, opowiadał się za reformami, unowocześnieniem państwa, uniezależnieniem od Rosji. Uważał, że uda się przeprowadzić reformy przy pomocy Prus.

f) reformy 1788 – 1789

- **zwiększenie liczby wojska do 100 tys.** (w praktyce powołano 65 tys.) – tzw. **aukcja wojska**
- **reforma skarbowa:**
 - wprowadzono stałe podatki: opodatkowano szlachtę (ofiara 10 grosza – 10% dochodów) i duchowieństwo (20% dochodów z majątków ziemskich),
 - zwiększono podatki od miast (podymne) i podatek od Żydów (pogłówny),
 - przejęto na własność państwa dobra biskupstwa krakowskiego,
 - uchwalono lustrację królewszczyzn i obłożono większym podatkiem,
- **zlikwidowano Radę Nieustającą** (symbol zależności od Rosji)

g) zmiana sytuacji politycznej w 1790 r.

- w 1789 r. wybuchła Wielka Rewolucja Francuska,
- 1790 r. – propozycja zawarcia sojuszu z Prusami. Rzeczpospolita miała przystąpić do wojny z Austrią by odzyskać Galicję. Fryderyk Wilhelm II użył przymierza jako ultimatum wobec Austrii by uzyskać od niej ustępstwa terytorialne. Sejm odrzucił propozycję przymierza. Rozczarowanie polityką Prus spowodowało konsolidację obozu patriotycznego, Familii i obozu królewskiego wokół sprawy reform. Sprzeciwiał im się obóz hermański.

f) Największe reformy Sejmu Wielkiego to:

- **Prawo o sejmikach (1791):** pozbawiono praw politycznych szlachtę gołątą (nie posiadającą ziemi), uchwały miały zapadać większością głosów, zniesiono przysięgę posłów na instrukcje poselskie.
- **Prawo o miastach (17.04.1791).** Dotyczyło mieszczań miast królewskich. Otrzymali oni szerokie uprawnienia, które w praktyce zrównywały ich w prawach ze szlachtą: m.in. uzyskali
 - ✓ nietykalność osobistą i majątkową,
 - ✓ prawo do nabywania dóbr ziemskich,
 - ✓ prawo do piastowania niższych urzędów administracyjnych i sądowych
 - ✓ prawo do niższych stopni oficerskich w wojsku poza „kawalerią narodową”,
 - ✓ prawo do nobilitacji (nadania szlachectwa),
 - ✓ miasta zostały wyłączone spod kontroli urzędników szlacheckich,

- ✓ reprezentanci miast mogli zasiadać w sejmie – plenipotenci, którzy mieli zabierać głos tylko w sprawach dotyczących miast, przemysłu, handlu. Liczbę plenipotentów ustalono na 24. Byli wybierani przez zgromadzenia miejskie wydziałowe.

3. Konstytucja 3 maja 1791 r.

a) autorami konstytucji był król Stanisław August Poniatowski, Ignacy Potocki oraz Hugo Kołłątaj. Konstytucja była Ustawą Rządową – regulowała prawa i obowiązki ogółu mieszkańców oraz zasady organizacji władzy państwowej. W tym rozumieniu tego słowa był pierwszą ustawą rządową w Europie, drugą na świecie (po amerykańskiej).

b) utrzymano unię polsko – litewską, została ona jednak zacieśniona.

c) trójpodział władz – władza została podzielona zgodnie z zasadą Monteskiusza na ustawodawczą (stanowienie prawa), wykonawczą (wykonywanie prawa) i sędziowską.

d) władza ustawodawcza:

- Sprawował ją dwuizbowy sejm złożony z izby senatorskiej i izby poselskiej. Do izby poselskiej miało wchodzić **204 posłów** wybieranych przez sejmiki poselskie oraz **24 plenipotentów** miast królewskich, którzy mogli zabierać głos tylko w sprawie miast, przemysłu i handlu. Do senatu wchodziło 102 członków (wojewodowie, kasztelanowie) oraz biskupi diecezjalni i ministrowie. Łącznie **132 senatorów**. Ograniczono prawa senatu do prawa weta zawieszającego w zakresie praw politycznych, cywilnych i karnych.
- Sejmy zwyczajne miały być zwoływane co 2 lata na 70 dni z możliwością przedłużenia obrad do 100 dni. Oprócz tego można było zwołać sejm na sesję nadzwyczajną np. w przypadku różnic między królem a Strażą Praw.
- Uchwały w sejmie miały zapadać większością głosów (nie można go więc było zerwać powołując się na liberum veto)
- Sejm miał być zawsze gotowy (w razie potrzeby miano wezwać posłów na sesję; posłów wybierano na 2 lata, a nie co 2 lata)
- Sejm kontrolował rząd i wszystkie organy w państwie
- Pozbawiono praw politycznych szlachtę gołątę (klienci magnaccy nie mieli już wpływu na obrady sejmu). Prawa polityczne zachowała tylko szlachta posiadająca majątek ziemski – tzw. posesjonaci
- Zniesiono: liberum veto, rokosz, konfederację, przysięgę posłów na instrukcje poselskie – od tej pory posłowie byli przedstawicielami całego narodu.
- Co 25 lat miał być zwoływany sejm dla poprawy konstytucji, tzw. sejm konstytucyjny. Na sejmie tym senat miał pełnić tylko funkcję „rady starszych” – miał charakter doradczy (i nic więcej).

e) władza wykonawcza:

- Miał ją sprawować król wraz ze Strażą Praw. Straż Praw to rada ministrów powoływana przez króla lecz pod kontrolą sejmu. Była ona odpowiedzialna przed sejmem. Każdy akt prawny podejmowany przez Straż Praw miał posiadać kontrasygnatę (podpis) odpowiedniego ministra. Straż Praw stała na czele administracji państwowej.
- W skład Straży Praw wchodził : król jako przewodniczący, prymas jako przewodniczący Komisji Edukacji Narodowej i głowa Kościoła w Rzeczypospolitej, 5 ministrów (policji, spraw wewnętrznych, spraw zagranicznych, wojny, skarbu), pełnoletni następca tronu bez prawa głosu, marszałek sejmu dla zapewnienia łączności rządu z sejmem lecz też bez prawa głosu.

- Ministrowie mogli zostać pociągnięci do odpowiedzialności przez sejm w razie naruszenia konstytucji lub innego prawa (odpowiedzialność sądowa) lub do odpowiedzialności parlamentarnej gdy postawiono im zarzuty polityczne.
- Uprawnienia króla: miał zwoływać sejm, posiadał prawo inicjatywy ustawodawczej, w jego imieniu miały być ogłaszane ustawy. Był naczelnym dowódcą wojska w czasie wojny, obsadzał wszystkie urzędy.
- Zniesiono wolną elekcję i wprowadzono dziedziczenie tronu w rodzie elektora saskiego Fryderyka Augusta. W razie wymarcia tej dynastii szlachta miała wybrać nową.
- Wprowadzono nowy organ administracji – Komisję Policji, która miała sprawować nadzór głównie nad miastami.

f) władza sądownicza:

- Pozostała ta sama – najwyższym organem sądowym był Trybunał Koronny i Litewski. Utworzono sądy magistrackie dla miast oraz sądy apelacyjne wydziałowe.

g) inne postanowienia:

- Religia katolicka została uznana za religię panującą w Rzeczypospolitej przy jednoczesnym zachowaniu tolerancji religijnej i wolności wyznania
- Wprowadzono po raz pierwszy pojęcie narodu – obywatele mieli być obrońcami swobód narodowych i praw
- Powtórzono dekret o miastach z 1790 r., który nadawał mieszczanom miast królewskich prawa i wolności polityczne. Jednym słowem **mieszczenie otrzymali**:
 - ✓ gwarancję nietykalności osobistej,
 - ✓ prawo do nabywania i dziedziczenia ziemi,
 - ✓ dostęp do urzędów i stopni oficerskich,
 - ✓ prawo do nobilitacji (nadanie szlachectwa), w
 - ✓ własny samorząd, prawo do reprezentacji sejmowej –Wprowadzono zakaz posiadania prywatnych wojsk
- Chłop nie uzyskał swobód politycznych tylko zapewnienie o ochronie prawnej. Konstytucja zachęcała jednakże dziedziców do zawierania z chłopami umów dwustronnych, indywidualnych lub zbiorowych, które dokładnie określałyby rodzaj świadczeń chłopa wobec pana i czas ich trwania. Zakładano, że dziedzic nie będzie mógł jednostronnie takiej umowy zmienić, a chłop będzie musiał wywiązać się ze swoich obowiązków spisanych w umowie. Państwo stałoby na straży ich przestrzegania. Oprócz tego Konstytucja zapewniała wolność osobistą przybyszom z zagranicy i zbiegom, którzy zechcieliby powrócić do kraju. Mieliby oni swobodę osiedlania się i najmu pracy. Utrzymano niestety pełną zwierzchność szlachty nad chłopem.

h) znaczenie

- Konstytucja 3 Maja jest najważniejszą reformą Sejmu Wielkiego. Konstytucja ta zmieniała ustrój państwa polskiego z oligarchii magnackiej na monarchię konstytucyjną.
- Była ustawą zasadniczą, która reformowała organy władzy państwowej zgodnie ze zdobyczami wieku Oświecenia (np. trójpodział władz).
- Likwidowała przyczyny anarchii panującej w państwie polskim: liberum veto, wolną elekcję, prawo szlachty do rokoszu i konfederacji, wyłączne prawo szlachty do posiadania ziemi i pełnienia urzędów, obowiązek jednomyślnego podejmowania decyzji przez sejm.
- Konstytucja 3 Maja jest pierwszą konstytucją europejską i drugą konstytucją na świecie (po amerykańskiej).

- Szlachta – posesjonaci utrzymała wszystkie swobody i wolności, w tym nietykalność osobistą i majątkową. Konstytucja gwarantowała szlachcie pełne prawo własności. Utrzymano zwierzchność szlachty nad chłopem.
- Mieszczanie uzyskali prawo do nobilitacji i prawo do piastowania urzędów jednakże wyższe urzędy były zatrzymane dla szlachty w trzecim pokoleniu.
- Konstytucja utrzymała system stanowy.
- Większość sejmików poparła Ustawę Rządową – szlachta była gotowa na reformy.

4. Konfederacja targowicka 1792 r.

a) niezadowoleni z konstytucji 3 maja byli:

- Rosja i Prusy, gdyż zagrażała interesom tych państw. Rosja i Prusy ponownie zbliżyły się do siebie.
- przedstawiciele obozu hetmańskiego, upatrując w niej zamach na złotą wolność szlachecką.

b) **manifest konfederacji** powstał w Petersburg z inicjatywy i pod dyktando Katarzyny II. Magnaci: **Szczęśny Potocki, Seweryn Rzewuski i Franciszek Ksawery Branicki** ogłosili go w miasteczku granicznym Targowica. Magnaci wystąpili do Rosji z prośbą i przywrócenie starego porządku.

c) wojna w obronie konstytucji 3 maja 1792 r.

- na ziemie polskie wkroczyła armia rosyjska licząca ok. 100 tys. żołnierzy,
- armia polska liczyła około 70 tys. żołnierzy,
- Prusy odmówiły Rzeczypospolitej wsparcia,
- podczas wojny wojska polskie odniosły zwycięstwo w **bitwach pod Zieleńcami i Dubienką**. W bitwach tych wstąpili się polscy dowódcy gen. Tadeusz Kościuszko i książę Józef Poniatowski,
- Stanisław August Poniatowski przystąpił do konfederacji targowickiej licząc, że uratuje kraj przed kolejnym rozbiorem i że uda mu się przeforsować chociaż trochę reform,
- na zajętych ziemiach wojska rosyjskie dokonywały pacyfikacji,
- Rzeczpospolita wojnę przegrała, a wielu reformatorów udało się na emigrację.

5. II rozbiór Polski 1793 r.

Postanowienia II rozbioru Polski 23 styczeń 1793 r. Rzeczpospolita ponownie została podzielona:

Prusy – Fryderyk Wilhelm II	Rosja – Katarzyna II	Austria
▪ Gdańsk, Toruń ▪ Wielkopolska z Poznaniem ▪ Kujawy z Inowrocławiem i Brześciem Kujawskim ▪ zachodnie Mazowsze z Płockiem ▪ ziemia łęczycko – sieradzka Razem 58 tys. km ² Ponad 1 mln mieszkańców	▪ tereny na wschód od linii Druja – Pińsk – Zbrucz – Podole, – Ukrainę, – wschodnią część Wołynia – wschodnią Białoruś Razem 240 tys. km ² 3 milion mieszkańców	Nie brała udziału w rozbiore – toczyła wojnę z rewolucyjną Francją

6. Sejm rozbiorowy w Grodnie 1793 r.

a) obradował pod kontrolą wojsk rosyjskich i pruskich, postom zagrożono trzecim rozbiorem i przekazaniem reszty ziem polskich w ręce pruskie

b) sejm rozbiorowy:

- uznał II rozbiór Polski,
- przywrócił stary ustrój oparty na prawach kardynalnych oraz potwierdził wszystkie przywileje szlacheckie,
- przywrócono elekcyjność tronu,

- wprowadzono pewne zmiany niekorzystne dla Rzeczypospolitej m.in. sejm miał być zwoływany nie co 2 a co 4 lata i miały być to tylko sejmy jednoizbowe,
- z reform Sejmu Wielkiego pozostawiono głosowanie większością w sejmie i prawo mieszczan do nietykalności osobistej i zakupu ziemi.

c) skutki II rozbioru:

- państwu polskiemu zabrano obszary o wielkim znaczeniu gospodarczym, ziemie najżyźniejsze,
- Rzeczypospolita utraciła dostęp do morza,
- utraciła dwa najbogatsze miasta – Gdańsk i Toruń,
- pozostałe ziemie nie były w stanie utrzymać się gospodarczo; doszło do załamania gospodarki Rzeczypospolitej oraz wzrostu cen żywności.
- najważniejsi politycy Sejmu Wielkiego i reformatorzy musieli udać się na emigrację.